

А. М. ПОПОВСЬКИЙ
МАЙСТРИ СЦЕНИ ПРО КУЛЬТУРУ МОВИ

Театр — школа літературної мови.

Олесь Гончар

У розвиткові української культури, зокрема й мовно-літературної норми, важливу роль відіграли полтавські майстри сценічного мистецтва. Саме тут, на Полтавщині, потужні джерела народної творчості, літературно-театральні традиції підготували плідний ґрунт для становлення нової української літератури, разом з якою утверджувався й український театр. Адже не випадково корифеї театру вважали Полтавщину з давніх-давен осередком аматорських гуртків, з яких поповнювався професіональний театр. М. Садовський говорив, що «набрати хор не потребувало великого клопоту, бо в Полтаві голосів скільки хочеш». Полтавська аматорська діяльність відкрила шлях у велике мистецтво вчительці народної школи Полтави Ю. С. Шостаківській, учительці роменської школи Г. П. Затиркевич-Карпинській, семінаристу полтавської духовної семінарії А. Максимовичу та їх землякам: О. І. Віриній, М. Вільшанському, О. Герцику, Г. А. Ашкаренку, В. А. Десятинникову, Н. В. Жарковій, Я. В. Жаркову, І. В. Загорському, О. П. Козенко (Володієвській), Л. Я. Маньку, А. Я. Маньку, П. С. Мирову-Бедюху, Г. Мариничу, М. М. Милославському (Десятинникову), В. Островерхову, Т. Г. Пряженківській, О. Певному, М. Пономаренку, А. І. Розсудову-Кулябко, Д. Старицькому, Л. Р. Сабініну, К. Стодолі, С. И. Шкурат та іншим. Завдяки сцені всі вони були своєрідними трансформаторами полтавського мовлення, такого близького до літературної норми.

Природно, що в театральних трупах України, де чимало було полтавців, орієнтація на орфоепію середньонаддніпрянських говорів, і зокрема полтавських, була досить виразною. Про це свідчить у своїх спогадах К. Ванченко: «Старицький на майбутній вояж набирив свій постійний хор і викликав бажаючих. Запропонував і я свої послуги. Голос мій випробував сам відомий наш український композитор М. В. Лисенко і поклав таку відозву: «Вам, голубчику, голос Бог дав аж на двох, але голос не степовий, треба добре виправити голосники...». У нас українська мова під впливом Польщі і Білорусії має своєрідну вимову, і я казав: «Куди кубила, туди й лоша», а треба сказати «куди кобила...». Почувши таке, всі херсонці та полтавці зареготали, це мене дуже збентежило. Але режисер Марко Лукич Кропивницький, поправляючи мою вимову, заспокоїв:

— Нічого, нічого, не бентежтесь, парубче, вимову легко виправити, тільки зауважте, як ми вимовляємо» (Спогади українського лицедія // Червоний шлях. — 1928. — № 7. — С. 216).

Як бачимо, літературній мові на сцені надавалось великого значення. І цілком зрозуміло, що театр був найкращим пропагандистом загальнонародних орфоепічних норм.

Згадуючи про винятково копітку роботу над словом у трупі М. Кропивницького, видатний артист української сцени Ф. Левицький писав: «Це була школа, вища школа мовознавства; не було помилок у наголосах не тільки в словах, а й у цілих фразах. Це був справжній показчик правильної української мови... Марко Лукич примушував неуків по 20-30 разів повторювати фразу з визначеним наголосом на слові; і зрештою актор не пізнавав себе, до такої міри красиво й правильно освітлювалась та чи інша фраза» (Марко Лукич Кропивницький. — К., 1955. — С. 298).

Те саме можна сказати і про видатну діячку українського театру Ганну Петрівну Затиркевич-Карпинську, яка пропагувала на сцені народну творчість, домагалася чистоти української сценічної мови. Вона була великим художником слова. Благодатна і щедра природа Полтавщини наділила її всіма якостями, такими необхідними для сцени: чудовим голосом, тонким знанням рідної мови, виразним і вродливим обличчям, а над усе — великим артистичним талантом. Любов до простого народу, його мови, пісні маленькій Ганнусі прищепила її няня-кріпачка — Катерина Миколаївна Забіла. Особливий вплив на форму-

вання світогляду майбутньої артистки мав видатний учений-мовознавець П. Г. Житецький. Біограф Г. П. Затиркевич-Карпинської зазначає: що «...посіяне [Житецьким. — А. П.] зерно істини вихвало в учениці тверде переконання і принциповість на все життя. Згодом, при всяких умовах праці в антрепренерів вона говорила й писала в листах: «Я своє слово ні за які гроші не продам» (Слово про Ганну Затиркевич-Карпинську. — К., 1966. — С 107).

Шлях у велике мистецтво Г. П. Затиркевич-Карпинської почався ще в роки навчання в Київському інституті шляхетних дівчат, потім вона бере участь в аматорських спектаклях міста Ромен і, нарешті, вихід на професійну сцену 1883 року в Полтаві. Перепусткою в трупу М. Л. Кропивницького, як згадує сама артистка, була її «щира гра, народність, барвиста мова». А театральний оглядач галицького журналу «Зоря» К. Підвисоцький найбільшим обдаруванням дебютантки вважав глибоке знання рідної мови. Він відзначав, що актриса володіла українською мовою як не можна вже ліпше, що вона зрослась з тими типами, які довелося їй представляти на сцені. Ставши визначним майстром сцени, артистка ніколи не переставала працювати над художнім словом, вивчати народну мову. Такою ж вимогливою вона була не тільки до себе. Як згадує Ю. Лисенко, «головна хиба всіх українських труп того часу (початок ХХ століття) полягала в дуже низькому рівні загальної та театральної культури. Як правило, актори тоді говорили українською мовою тільки на сцені, а всіх тих, хто розмовляв рідною мовою в житті, з презирством називали «хохломанами». І ось у такому оточенні я був у той час, коли до нас у Миколаїв приїхала Ганна Петрівна. Наче промінь сонця виглянув із-за хмар і освітив наше театральне життя...».

У роботі над словом, текстом Г. П. Затиркевич-Карпинська пропонувала завжди звертатись до літературних зразків: «Окрім вивчення драматичного твору та історичної доби, в якій відбуваються події п'єси, треба знати літературні зразки, написані на таку ж тему». Артистка була непримиренною до будь-яких мовних огріхів як своїх колег, так і аматорів. Вона застерігала від перегравання і схильності до різних сценічних «кунштюків», словесної плутанини. «Погано, — говорила з докором Ганна Петрівна, — коли наші аматори не знають мови, на якій грають». Ю. Лисенко в статті «З давніх часів» згадує, як у будинку Ганни Петрівни досить часто відбувались дискусії про українську мову та її літературні норми. Господарка осуджувала всякі спроби запроваджувати в літературну мову штучні слова або вирази. Вона закликала глибоко вивчати народну мову. «Найкраща, чиста українська мова у нас на Полтавщині. Ви послухайте наших селян, яка в них співуча, м'яка мова!».